

УДК 331.4

JEL Classification: F22, M16

DOI: 10.15587/2312-8372.2018.155527

ВИЗНАЧЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО ПІДГРУНТЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ: ЕВОЛЮЦІЯ, СУЧАСНИЙ ЗМІСТ

Кабай В. О.

1. Вступ

В сучасних економічних умовах посилення глобалізаційних тенденцій: інтернаціоналізація виробництва, міжнародна економічна та політична інтеграція, поглиблення суспільного поділу праці та зростання впливу міжнародних транснаціональних корпорацій, ринок праці займає ключове місце у структурі світового господарства. Через диспропорції робочої сили на ринках праці різних країн, 21 століття характеризується рекордними міграційними потоками, в яких приймають участь усі без виключення країни світу. Кількість мігрантів у світі становить понад 3 % населення Землі, про що говориться у численних доповідях департаменту населення ООН. Ця рекордна цифра викликає занепокоєння, адже це більше, ніж будь-коли в історії людства. Саме тому, важливо чітко розуміти мотивуючі чинники, які спонукають працівників шукати «кращої долі» в інших країнах.

Збільшення масштабів міграційних потоків неминуче несе за собою ряд наслідків, для усіх учасників (країн-походження, транзитних країн, країн-приймання та трудових мігрантів). Детальне вивчення позитивних та негативних результатів цього процесу, важливе для урядів усіх країн, отже це питання міжнародного значення.

Тому актуальним є дослідження мотиваційного підґрунтя трудової мотивації, її еволюції та розвитку.

2. Об'єкт дослідження та його технологічний аудит

Об'єктом дослідження є мотиваційне підґрунтя трудової міграції, еволюція її розвитку та сучасний зміст. Міграційні процеси з'явилися разом із людством, ще за первісного суспільства, в пошуках кращих умов проживання, люди були вимушені змінювати свою географію. Сьогодні, в умовах глобалізації, міграції набула вже абсолютно нових форм. По-перше, значно змінився рівень комунікації, інформація про умови міграції та долю трудових мігрантів поширюється в один клік на клавіатурі комп'ютера, що робить набагато привабливішою можливість мігрувати. По-друге, значна частина країн докладає максимум зусиль, щоб «цивілізувати» це явище, приймаються нормативно-правові акти, які регулюють цей процес, створюються організації, державні та приватні фонди допомоги мігрантам, затверджуються норми та соціальні гарантії. По-третє, через значне поширення географії переміщень, відбувається інтеграція культур та релігій, що навіть сто років тому було абсолютно нехарактерним явищем.

Отже, одним з найбільш проблемних місць залишається визначення теоретичної сутності цього багатогранного процесу та аналіз основних мотиваційних чинників та тенденцій розвитку.

3. Мета та задачі дослідження

Метою роботи є визначення основних мотиваційних чинників трудової міграції, її сутності та значення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі наукові завдання:

1. Сформувати власне визначення поняття «трудова міграція».
2. Визначити основні етапи розвитку міграції.
3. Згрупувати види трудової міграції.

4. Дослідження існуючих рішень проблеми

Дослідженню теоретичних і методологічних аспектів трудової міграції присвячено роботи багатьох науковців. Розглядають проблеми міжнародної міграції у світовому вимірі та їх демографічні наслідки, але не описують вплив на прикладі однієї конкретної країни-учасниці процесу міграції [1]. Великого значення надають міграції як прояву процесів міжнародної інтеграції, хоча не враховують її наслідків [2]. Визначають ключові мотиви рееміграції, та не вказують на наявні проблеми [3]. Займаються обґрунтуванням нових теорій міжнародної міграції, але не проводять порівняння з існуючими теоріями [4]. Підкреслюють необхідність вивчення мов як умови успішної інтеграції іммігрантів, та випускають з уваги інші фактори інтеграції [5]. Розглядають, як фінанси та технології можуть здійснювати позитивний вплив на країни-походження трудових мігрантів, але випускаються з уваги мотиваційні чинники [6]. Також описують міжнародну трудову міграцію через багатонаціональні компанії, не розкриваючи мотиваційну основу [7].

Серед економістів дослідженням трудової міграції в різних аспектах займаються вчені з різних галузей знань: економісти, соціологи, демографи та психологи, що підтверджує багатовимірність цього процесу.

Грунтовне дослідження оцінки наслідків зовнішньої трудової міграції для України здійснено у роботі [8]. Теоретичні та прикладні аспекти трудової міграції охарактеризовані колективом науковців з Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Ними здійснено оцінку заробітків трудових мігрантів та грошових переказів, розроблено пропозиції щодо формування міграційної політики та поліпшення статистики трудових міграцій [9].

З урахуванням кризових явищ автором досліджено перспективи розвитку міграційних процесів, простежено вплив кризи на міграційні процеси у країнах світу за чотирма основними взаємопов'язаними напрямками [10]:

- 1) зростання безробіття;
- 2) зменшення обсягів переказів;
- 3) погіршення умов праці, посилення дискримінації та стигматизації мігрантів;
- 4) зміни у політиці країн призначення та походження.

Також інтерес мають праці [11, 12], які присвячені оцінці масштабів, аналізу складу міжнародної трудової міграції українців, висвітленню впливу

заробітчанства на розвиток економіки та соціальної сфери в Україні, розгляду питань формування державної політики щодо трудової міграції.

Отже, розглянуто основні дослідження трудової міграції, визначені теорії міжнародної міграції, динаміка міграційних процесів, охарактеризовано вплив трудової еміграції на соціально-економічний стан України. Але багато теоретичних питань, щодо встановлення чіткого розуміння економічної сутності трудової міграції, її видів, чинників та пануючих тенденцій ще потребують вивчення.

5. Методи досліджень

Під час виконання роботи застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження:

– аналітичний метод – для збирання, узагальнення та обробки наукової інформації про стан розвитку трудової міграції, що дозволило дослідити існуючі думки з проблемної тематики;

– абстрактно-логічний метод – для аналізу та систематизації отриманого матеріалу;

– табличний та графічний методи – для наочного представлення теоретичних положень і формування висновків щодо отриманих результатів дослідження;

– метод аналогій та порівняльного співставлення – для визначення характеристик щодо впровадження заходів впливу на процес трудової міграції.

6. Результати досліджень

Теоретичний і практичний інтерес дослідження мотиваційного підґрунтя міжнародної міграції робочої сили становить виділення етапів її розвитку. Багато вчених приділили цьому питанню значну увагу, зокрема, в роботі [13] виділено 6 етапів розвитку міграції людських ресурсів. А у роботі [14] виділено 5 етапів територіальної рухомості населення. Автор роботи [15] також виокремлює 5 етапів міжнародного переміщення трудових ресурсів.

Основні стадії та характеристики, притаманні кожному періоду міжнародної міграції робочої сили, цих науковців представлено в табл. 1.

Найбільш детальним та обґрунтованим є поділ, що враховує масштаби, інтенсивність міграційних потоків, географічні напрямки та їх регулювання (табл. 1). На кожному етапі мотиваційні чинники міграції змінювалися та розширювалися. Від простого переселення, викликаного необхідністю, вони еволюціонували до осмисленого процесу вибору найкращих місць та умов для трудової діяльності та життя.

Міжнародна трудова міграція відображає процес перерозподілу трудових ресурсів між різними країнами та регіонами світу і є важливим фактором формування попиту та пропозиції робочої сили на міжнародному, національному та регіональному ринку праці [15]. Автори розглядають поняття «міжнародної трудової міграції» та «міжнародної міграції робочої сили» як тотожні чи близькі за значенням (табл. 2).

Таблиця 1

Підходи до виділення етапів розвитку міжнародної міграції робочої сили*

Джерело	Етапи	Часові проміжки
[13]	I	Охоплює період домонополістичного капіталізму, коли характерним було переселення робочої сили з країн Західної і Північної Європи (Англії, Ірландії, Німеччини, Швеції) до Америки
	II	Почався у період зміни домонополістичного капіталізму на монополістичний, тобто у 80-ті роки XIX ст. і тривав до початку Першої світової війни і Жовтневої революції в Росії
	III	Охоплює період між двома світовими війнами
	IV	Почався після Другої світової війни і продовжувався до 70-х років минулого століття
	V	Бере початок з другої половини XX ст. і тривав до 90-х років, в умовах поширення глобалізації економіки
	VI	Етап трансміграції
[14]	I	Промислова революція в Європі, в останній третині XVIII – середині XIX ст., викликала масову міграцію з Європи до Північної Америки, Австрії, Нової Зеландії та колонізацію малозаселених регіонів
	II	Період з 80-х років XIX ст. до Першої світової війни – відбувалося нерівномірне нагромадження капіталу
	III	Між двома світовими війнами, обмеження міграційних процесів через світову економічну кризу – 1929–1933 рр.
	IV	Після Другої світової війни до 90-х років
	V	З початку 90-х років і до сьогодні – монополізація міжнародних ринків праці і капіталу, інтернаціоналізація та інтеграція
[15]	I	Кінець XVIII – перша половина XIX ст. – охоплює період домонополістичного капіталізму, становлення якого спостерігалося в Англії, Франції, Німеччині та інших європейських країнах
	II	Переростання домонополістичного капіталізму в монополістичний, тобто у 80-ті рр. XIX ст. і тривав до Першої світової війни 1914 року
	III	Між двома світовими війнами (1914–1945 рр.)
	IV	Після Другої світової війни до 90-х рр. (до краху соціалістичного табору в Західній та Центральній Європі)
	V	Кінець 1980-х до початку 1990-х рр. – активне збільшення міграції у світі, що контролюється державами

Примітка: * – узагальнено автором

Основні визначення поняття «трудова міграція»*

Джерело	Визначення
[16]	Трудова міграція – це процес територіального переміщення робочої сили з конкретною метою працевлаштування людей на визначений термін
[9]	Трудова міграція – переміщення у просторі, що здійснюються індивідами з метою підвищення рівня життя на основі більш вигідного використання власної робочої сили без зміни постійного місця проживання
[17]	Трудова міграція – переміщення особи з метою тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону (зовнішня трудова міграція) або меж адміністративно-територіальних одиниць України (внутрішня трудова міграція)
[18]	Трудова міграція – це переміщення працездатної особи на територію держави, громадянином якої вона не являється та в якій постійно не проживає, з метою зайняття оплачуваною трудовою діяльністю
[19]	Трудова міграція – міграція, пов'язана з перетинанням державного кордону з метою «продажу своєї праці», тобто працевлаштування та праці на тому чи іншому підприємстві і отриманні за це відповідної винагороди – заробітної плати

Примітка: * – узагальнено автором

Таким чином, дослідивши існуючі визначення поняття «трудова міграція», було сформовано власне, яке включає в себе сутнісні ознаки, а саме: об'єктивність, приналежність до певної території, системність, часові рамки, легальність, склад мігрантів, мету та державне регулювання процесу. Трудова міграція – переміщення працездатного населення на певний час або назавжди до інших населених пунктів, у тому числі за кордон, з певною частотою (разово, декілька разів, регулярно). Воно відповідає нормативно-правовим актам приймаючої сторони та сторони походження, з метою отримання вищих доходів з оплати праці чи підприємницького хисту.

Для глибшого розуміння сутності процесу трудової міграції, варто розглянути її види. В економічній літературі існує велика кількість критеріїв класифікації міграції, які можна згрупувати (табл. 3).

Таблиця 3

Види трудової міграції

Критерій	Види	Характеристика
За правовим статусом	– легальна (постійний та тимчасовий дозвіл трудової діяльності); – нелегальна (без дозволу трудової діяльності чи перебування)	Залежно від правильності оформлення документів та дотримання встановлених правових норм
За системністю	– сезонна; – маятникова; – епізодична	Визначає певні однакові проміжки часу перебування
За тривалістю	– безповоротна; – постійна (довгострокова); – короткострокова	Пов'язана з терміном здійснення трудової діяльності
За причинами	– примусова; – добровільна	В основі лежить наявність чи відсутність бажання індивіда до трудової міграції
За напрямом переміщення	– еміграція; – імміграція; – рееміграція	По відношенню до кордонів країни-базування мігрантів
За якісним складом	– робітники; – фахівці; – представники ліберальних професій	Визначається наявністю професії, спеціальності чи кваліфікації
За локацією	– внутрішня; – зовнішня	Пов'язана з переміщенням всередині країни чи ззовні
За просторовим переміщенням	– зовнішня; – внутрішньоконтинентальна; – міжконтинентальна	Залежно від перетинання географічних складових
За способом реалізації	– стихійна; – організована; – ланцюгова	Наявність готових сценаріїв для успішної міграції

Примітка: систематизовано автором на основі [20–22]

Таким чином, чітке розмежування критеріїв класифікації трудової міграції дозволяє зрозуміти взаємозв'язок та взаємозалежність тих чи інших видів трудової міграції.

7. SWOT-аналіз результатів дослідження

Strengths. Сильні сторони дослідження полягають у тому, що сформовано визначення поняття «трудова міграція», яке дозволяє врахувати упущені особливості даного процесу в існуючих визначеннях інших авторів. Досліджено процес еволюції розвитку трудової міграції та здійснено систематизація

підходів до її класифікації, що дозволить у майбутньому здійснювати аналіз динаміки цього процесу у розрізі часових та видових показників.

Weaknesses. Проведений аналіз еволюції розвитку трудової міграції охоплює загальні проміжки часу, характерні для світової економіки, але в конкретній країні цей поділ може значно відрізнятися та мати свої характерні особливості.

Opportunities. Слід зазначити, що у майбутніх дослідженнях даної проблеми можна спрогнозувати перелік імовірних заходів міжнародного та державного регулювання, які допоможуть максимізувати потенційні можливості та мінімізувати негативні наслідки.

Threats. Основними загрозами розвитку трудової міграції є турбулентність та нестабільність світового економічного середовища, які несуть у собі небезпеки для перспектив, які можуть бути отримані від процесу трудової міграції її учасниками.

8. Висновки

1. Проведено аналіз існуючих підходів до визначення поняття «трудова міграція». За результатами аналізу сформовано власне визначення. Трудова міграція – переміщення працездатного населення на певний час або назавжди до інших населених пунктів, у тому числі за кордон, з певною частотою (разово, декілька разів, регулярно). Воно відповідає нормативно-правовим актам приймаючої сторони та сторони походження, з метою отримання вищих доходів з оплати праці чи підприємницького хисту.

2. Визначено основні етапи трудової міграції із зазначенням часових проміжків, які поділяються наступним чином:

- перший етап – це період домонополістичного капіталізму;
- другий етап – це період зміни домонополістичного капіталізму на монополістичний;
- третій етап – це період між двома світовими війнами;
- четвертий етап – це період після Другої світової війни і до 70-х років ХХ століття;
- п'ятий етап – це період з другої половини ХХ ст. і до 90-х років ХХ ст.;
- шостий етап – це етап трансміграції.

3. Систематизовано види трудової міграції відповідно до класифікації, що допоможе у майбутніх дослідженнях динаміки процесу. Згідно цієї класифікації види трудової міграції підрозділяються за:

- правовим статусом;
- системністю;
- тривалістю;
- причинами;
- напрямками переміщення;
- якісним складом;
- локацією;
- просторовим переміщенням;
- способом реалізації.

Література

1. 2016 UNDP Human Development Report – Human Development for Everyone. New York: United Nations Development Programme (UNDP), 2016. 286 p.
2. Massey D., Magaly S. Identity, Integration, and the Future // *Brokered Boundaries: Immigrant Identity in Anti-Immigrant Times*. Russell Sage Foundation, 2010. P. 240–252. URL: <http://www.jstor.org/stable/10.7758/9781610446662.13>
3. Cassarino J.-P. Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited // *International Journal on Multicultural Societies*. 2004. Vol. 6, Issue 2. P. 253–279.
4. Theories of International Migration: A Review and Appraisal / Massey D. S. et al. // *Population and Development Review*. 1993. Vol. 19, Issue 3. P. 431–466. doi: <https://doi.org/10.2307/2938462>
5. Yilmaz T. The Motivational Factors of Heritage Language Learning in Immigrant Bilingualism // *International Journal of Social Science and Humanity*. 2016. Vol. 6, Issue 3. P. 191–200. doi: <https://doi.org/10.7763/ijssh.2016.v6.642>
6. Labor Migration in Asia: Increasing the Development Impact of Migration through Finance and Technology / Asian Development Bank Institute, Organisation for Economic Co-operation and Development, and International Labour Organization. OECD Publishing, 2018, 131 p.
7. Gordon J. Towards Transnational Labor Citizenship: Restructuring Labor Migration to Reinforce Workers Rights // *SSRN Electronic Journal*. 2009. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1348064>
8. Позняк О. В. Оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції в Україні // *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2016_2_15
9. Населення України. Трудова еміграція в Україні. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. 233 с.
10. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. Київ, 2011. 40 с.
11. Гуменюк Ю. П. Всебічно збалансований розвиток та міжнародна міграція робочої сили: проблеми взаємовпливу // *Економіка промисловості*. 2011. № 2–3. С. 295–306.
12. Сердюк Т. В. Доступність житла для населення України в контексті існуючої пільгової політики // *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр.* 2013. Вип. 4 (143). С. 237–242.
13. Ольшевська І. П. Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. економ. наук: 08.00.02. Київ, 2007. 20 с.
14. Багрова І. В., Гетьман О. О., Власик В. Є. Міжнародна економічна діяльність України: навч. посіб. Київ, 2004. 381 с.
15. Дембіцька А. В. Основні етапи міжнародної міграції робочої сили // *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2013. Т. 18, Вип. 4/1. С. 149–152. URL: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2013_18_4_1/38.pdf
16. Смалійчук А. В. Інтелектуальна міграція в контексті трансформації ринку праці України: підходи до регулювання // *Соціально-трудова відносини: теорія та практика*. 2015. № 1. С. 259–265. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2015_1_31

17. Бублій М. П. Державне регулювання зовнішньої міграції робочої сили в Україні: автореф. дис. ... канд. держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2008. 21 с.

18. Капітан В. О. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні // Ефективність державного управління. 2012. Вип. 32. С. 474–481. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2012_32_59

19. Журба О. В. Поняття та сутність праці за кордоном та сучасної української трудової міграції // Форум права. 2008. № 1. С. 130–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2008_1_24

20. Ионцев В. А. Международная миграция: населения: теория и история изучения. Москва, 1999. 370 с.

21. Міжнародна економіка: підручник / Білоцерківець В. В., Завгородня О. О., Лебедева В. К. та ін. Київ, 2012. 416 с.

22. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять // Політичний менеджмент. 2006. № 2. С. 127–139.